

MARIJKE EKELSCHOT

Darwinisme: racisme en seksisme als wetenschap¹

Een natuurfilm op de televisie, over een Amerikaanse rivier. We zien een wasbeertje dat zich - o zo onhandig - nieuwsgierig voortbeweegt over een stuk wallekant dat duidelijk op instorten staat. De grote wasbeer op de achtergrond vertrouwt het ook niet, maar doet wijselijk niets om het jong terug te halen. En daar gaat het kleintje dan, met een hoop klei de vreselijk snelstromende rivier in, kopje onder en weer boven, meegesleurd met zo'n vaart dat zelfs het gevoel van zwemmen ontbreekt.

Ach god, ach god, wat zijn het toch altijd sadistische rotfilms; laten ze eens een wasbeertje zien, en meteen, weg wasbeertje! Maar wacht, daar verschijnt opeens naast het bijna verdrongen wasbeertje een wilddrijvende boomstam - boomstam drijft tegen beertje - beertje haakt vertwijfelde nageltjes in boomstam en wordt even later met stam en al op een soort zandplaat aangespoeld. Tevreden stellen we vast dat het dus toch nog goed afgelopen is - een geluk bij een ongeluk!

Maar dat is niet de bedoeling! De gedragen stem van de kommentator deelt ons mee dat wij zojuist getuige zijn geweest van *de strijd om het bestaan* en dat *alleen de sterksten overleven!* En dreigend roept hij er nog achteraan: de *survival of the fittest!*

Darwin dus - de man is inmiddels ruim 100 jaar dood, maar aan populariteit hebben zijn denkbepelden weinig ingeboet. Integendeel, er is een hele Darwinrevival op gang gekomen, met iets modernere vervangingen van een aantal 19de eeuwse termen, maar met dezelfde kerngedachte.

In Amerika bevechten al weer een paar jaar de zogenaamde Creationisten en Evolutionisten elkaar; scheppingsverhaal of evolutieleer, wat leren wij onze kinderen op school, dat is de inzet van het gevecht.

Ook in onze kranten krijgen we regelmatig de laatste veldslagen opgediend. En juist omdat de 'creationisten', die griezels van de 'Moral Majority' zijn - veel god, gezin; geen homoseksualiteit, abortus en feminisme - lijkt het vanzelfsprekend om je blind aan de kant van de 'evolutionisten' te scharen. Uiteindelijk hebben we niets op met het scheppingsverhaal, hebben we er geen enkel bezwaar tegen om van aap of ander dier afgestamd te zijn en hebben we dus geen enkel bezwaar tegen de evolutieleer. Of toch wel? Wat houdt die evolutieleer eigenlijk precies in?

Malthus' bevolkingsteorie

In 1798 verscheen - anoniem - een Essay on the Principle of Population and Its Effect on Human Happiness², waarin de schrijver zijn Engelse publiek uitlegde dat de idealen van de franse revolutie helaas niet verwezenlijkt konden worden. Hij had namelijk een natuurlijke barrière ontdekt tegen de mogelijkheid van vrijheid en gelijkheid voor iedereen. Die barrière vormde de mensheid zelf, of liever gezegd de menselijke voortplantingssnelheid. Er waren eenvoudig teveel mensen om vrijheid, gelijkheid en broederschap aan iedereen te kunnen garanderen. En dat zou altijd zo blijven. Dat was een natuurwetmatigheid die met de onverbiddelijkheid van de zwaartekracht zijn werk deed.

Het pamflet sloeg aan en herdruk na herdruk verscheen, inmiddels voorzien van de naam van de auteur, dominee Malthus. De natuurwet die hij ontdekt meende te hebben was van een ongekende eenvoud: mensen vermenigvuldigen zich volgens een meetkundige reeks

¹ In afleveringen verschenen in de Vrouwenkrant, 1983. Opgenomen in Anneke van Baalen en Marijke Ekelschot, *Tegennatuurlijk*, Amsterdam 1985, De Bonte Was

² T.R. Malthus, *An essay on the principle of population and A summary view of the principle of population* (1798/1830) Pelican 1970

(2-4-8-16 enzovoorts) terwijl het voedsel dat zij tot eigen levensonderhoud produceren niet sneller toeneemt dan een rekenkundige reeks (2-4-6-8-enzovoorts). Honger, armoede en een vroegtijdige dood zijn voor een groot deel der mensheid onontkoombaar. Het cijfermateriaal waarop Malthus zich baseerde was afkomstig van onderzoek naar de Noord-Amerikaanse bevolkingstoename in de 18e eeuw. Daar had zich elke 25 jaar een verdubbeling van het inwonersaantal voorgedaan - tenminste bij de immigranten; van de indianen waren er steeds minder gekomen, meldde Malthus plichtsgetrouw - dus die bevolkingstoename moest als normaal menselijk opgevat worden, als een absoluut gegeven, dat slechts door natuurrampen of hongersnoden aangetast kon worden. Natuurrampen, hongersnoden, ellende en armoede waren dan ook volgens Malthus een noodzakelijk kwaad. Sterker nog, het voorkómen van ellende zou het leven op aarde pas echt ondragelijk maken omdat er dan veel te veel mensen zouden zijn. Voor Engeland stelde Malthus dan ook voor om de armenwetten onmiddellijk af te schaffen. Voedselvoorziening aan mensen die niet in hun eigen onderhoud konden voorzien zou er maar toe leiden dat ze zich gingen voortplanten, met als gevolg dat er steeds meer armen zouden komen, wat voor henzelf toch ook niet prettig was. Er verschenen vele kritieken op Malthus' stelling dat er per definitie te weinig voedsel zou zijn voor iedereen, verhandelingen over verbeteringen in de landbouwsystemen waardoor ongekeerde oogsten werden geproduceerd en bevolkingscijfers uit allerlei landen waar niets te bespeuren viel van een 'meetkundige reeks'. Wetenschappelijk gezien bleef van Malthus' betoog niets overreind maar de propagandistische uitwerking van zijn geschrift was niet te stuiten. Hoe heerlijk was het immers voor de rijken om zich niet schuldig te hoeven voelen over al die armen. Dat hun tragies lot niet veroorzaakt was door de jammerlijke omstandigheden waarin zij moesten leven en werken, maar dat juist die omstandigheden als het ware door de natuur waren voortgebracht voor het heil der mensheid, was precies wat ze wilden horen.

Marx' kritiek

De bekendste Malthuskritiek is van Marx³.

Marx vond Malthus als ekonoom - zijn bekendheid leverde hem in de jaren twintig een professoraat in de politieke ekonomie op - helemaal niet zo slecht. Als overbevolkingsdeskundige sloeg de 'baviaan' echter, volgens Marx, louter onzin uit. Hij ontwikkelde in zijn kritiek op Malthus' konsept van 'absolute overbevolking' het begrip 'relatieve overbevolking'. Volgens Marx ligt het aan de produktiewijze in een bepaalde historische periode of er mensen tot 'overbevolking' gemaakt worden en hoeveel. Een kenmerk van het kapitalisme is dat er een permanente, ja zelfs een steeds in aantal toenemende overbevolking is, dat wil zeggen een steeds groter aantal mensen dat van het bezit van produktiemiddelen wordt buitengesloten om er, als het kapitaal behoefte heeft, grote aantallen goedkope arbeidskrachten uit te putten. Dat er steeds meer armen komen heeft dan ook niets met de natuur te maken en alles met het kapitalisme, dat eerst mensen hun eigen middelen van bestaan afpakt om ze vervolgens zolang als ze bruikbaar zijn te kunnen uitbuiten; met het gevolg dat degenen die niet (meer) bruikbaar zijn voor het kapitaal - de 'overbevolking' dus - een nog jammerlijker bestaan hebben dan degenen die zestig uren in de fabriek mogen werken. Verdergaande mechanisatie zou - aldus Marx - voor steeds grotere legers 'paupers' zorgen, een ontwikkeling die hij in zijn meest optimistische momenten liet eindigen met een opstand van een deel van de 'paupers' samen met arbeidersters tegen het kapitaal!

Dat het aan de produktiewijze ligt of er zogenaamde overbevolking of onderbevolking is of niet, kan ook geïllustreerd worden met de in de 16de eeuw gestarte deportatie van mensen uit verschillende Afrikaanse landen naar Amerika. Daar werden ze verkocht als werkkraft, voorzover ze de reis overleefd hadden, en ze werden verder tot een slavenbestaan gedwongen door de 'wettige' eigenaars. Geschat wordt dat tot aan het

³ K. Marx, *Grundrisse* (1857/58) Penguin 1973, p 604-608

begin van de 19de eeuw 22.000.000 mensen gedeporteerd zijn, van wie er 11.000.000 tijdens het transport om het leven gekomen zijn. Geschat wordt ook dat door toedoen van slavenjagers in Afrika zelf 100.000.000 mensen zijn omgekomen.

'De slavenhouder koopt zijn arbeiders zoals hij een paard koopt. Wanneer hij een slaaf verliest, verliest hij een kapitaaldeel, dat hij door een nieuwe besteding op de slavenmarkt moet vervangen. Maar: "De rijstvelden van Georgië en de moerassen van Mississippi mogen op een fatale wijze schadelijk zijn voor de menselijke konstitutie, nochtans is de vernietiging van menselijk leven niet zo groot of zij kan worden goedge maakt uit de overvloedige reservoirs van Virginië en Kentucky. Overwegingen van economische aard, die nog een zekere waarborg konden bieden voor een menselijke behandeling van de slaven, voorzover het belang van de meesters samenviel met het welzijn van de slaven, worden na invoering van de slavenhandel omgekeerd de oorzaak van de meest ekstreme vernietiging van de slaven; immers zodra de slaaf door toevoer uit andere neger-reservoirs kan worden vervangen, wordt zijn levensduur minder belangrijk dan zijn produktiviteit tijdens zijn leven. In een op slavenarbeid gebaseerd economisch stelsel is het derhalve een stelregel dat in landen met een slaveninvoer de meest effectieve economie die is, waarbij de grootst mogelijke hoeveelheid arbeid in de kortst mogelijke tijd uit het menselijk vee (human cattle) wordt geperst.'"⁴

De behandeling als 'menselijk vee' betekende ook dat vrouwen niet alleen slavenwerk moesten verrichten, maar dat ze ook als fokvee werden behandeld.

'Een jaar nadat de import van Afrikanen gestopt was, besliste een rechtbank in South Carolina dat slavinnen geen enkel recht op hun kinderen konden doen gelden... omdat "de jongen van de slaven ... op hetzelfde nivo staan als andere dieren.'"⁵

Natuurlijke historie

Het waren niet alleen rechters die zorgden voor rechtvaardigingen van het gedrag van slavenhouders en van al die andere mensen die van de uitbuiting en onderdrukking leefden en profiteerden: de denkende standen waren al een eeuw bezig die rechtvaardiging in allerlei wetenschappelijke vormen te ontwikkelen. Zo had de Zweedse botanikus Linnaeus al in 1739 de mensheid keurig geordend, als onderdeel van zijn 'Systema Naturae': Onder het kopje 'antropomorpha' (menschvormigen) kunnen wij dan ook aantreffen:

'Europeus albus (witte Europeaan): (...) schrander, vindingrijk, (...) blank, sanguinisch. (...) Hij wordt geregeerd door wetten.

Americanus rubescens (rode Amerikaan): tevreden met zijn lot, vrijheidslievend, (...) door de zon verbrand, cholerisch. (...) Hij wordt geregeerd door gebruiken.

Asiaticus luridus (vaalgele Aziaat): (...) trots, gierig, (...) geelachtig, melancholisch, (...) Hij wordt geregeerd door overtuiging.

*Afer niger (zwarte Afrikaan): (...) slim, lui, nalatig, (...) zwart, flegmatisch. (...) Hij wordt geregeerd door de eigenmachtige wil van zijn meesters.'*⁶

Dat boek verscheen in 1739, de tijd van de verlichting, de tijd waarin de opkomende natuurwetenschappen steeds meer het model werden voor het inventariseren, ordenen en verklaren van menselijke gedragingen en gebeurtenissen. Al deze geleerden probeerden dat wat voor de werkelijkheid gehouden werd het karakter van 'natuurlijk' mee te geven.

Linnaeus en veel van zijn tijdgenoten meenden verschillende mensen 'merken' te hebben kunnen inventariseren, de latere geleerden zouden het op zich nemen om een zogenaamde logika aan te brengen in die indeling. Die logiese indeling ging verder dan het aanbrengen van een hiërarchische ordening in een in vieren gedeelde mensheid.

In Linnaeus' tijd werd over het algemeen nog de scheppende hand van god achter het bestaan van mensen gezocht. Aan de hand van de bijbel werden verschillende interpretaties

⁴ K. Marx, *Het Kapitaal* (1868), De Haan 1972, p 83

⁵ A. Davis, *Women, Race and Class*, The Women's Press 1981, p 7

⁶ L. Poliakov, *De Arische mythe*, over de bronnen van het racisme en de verschillende vormen van nationalisme (1971), Meulenhof 1979, p 162

van het bestaan van verschillen tussen mensen gemaakt. Gebruikelijk was om Cham, de verstoten zoon van Noach, te zien als voorvader van alle zwarte mensen. Die droegen de vervloeking tot dienstbaarheid als een soort erfzonde met zich mee. Die 'erfzonde' werd in latere tijden biologies geherinterpreteerd en tot 'raskenmerk' gemaakt, naar analogie van goede of slechte eigenschappen die bijvoorbeeld gezien werden in paarden of honden. De plaats van die eigenschappen werd gezocht in het bloed, zo dichtte Tollens in 1815: 'Wien neerlands bloed door d'adren vloeit, van vreemde smetten vrij, ...' Maar het zou nog even duren eer de obsessie met 'vreemde smetten' en 'raszuiverheid' tot een wetenschappelijk programma zouden worden omgebouwd.

Darwin

In Engeland had het Malthusiaanse overbevolkingsverhaal veel succes gehad, ondanks de kritiek. Halverwege de 19de eeuw werd het zelfs de grondslag voor een revolutie in het wereldbeeld dat tot dan toe door het scheppingsverhaal bepaald was. Deze revolutie werd tot stand gebracht door Charles Darwin in zijn 'The Origin of Species' van 1859⁷. In het begin van de eeuw had Lamarck gesuggereerd dat de verschillende soorten planten en dieren min of meer uit elkaar waren ontstaan. Hij had doorgedacht op het schema waarin Linnaeus en zijn navolgers de 'natuur' geordend hadden, op grond van overeenkomsten in bouw en uiterlijk. Deze overeenkomsten hadden iets te maken met verwantschap, volgens Lamarck, en de verschillen moesten verklaard worden volgens het principe dat aangeleerde eigenschappen overerfbaar waren. Dieren die iets nieuws geleerd hadden, hadden dat via 'de erfelijkheid' overgedragen op hun nakomelingen. In 1838 las Darwin, volgens zijn autobiografie⁸, Malthus' essay over de bevolking. Op dat moment bedacht hij hoe de verschillende soorten op een *andere* manier uit elkaar hadden kunnen ontstaan; via de 'overbevolking', niet alleen van mensen, maar ook van *alle* soorten planten en dieren. De natuurwet die Malthus had ontworpen voor menselijke samenlevingen werd door Darwin op de hele organiese wereld toegepast. Van alles was er teveel; van alles moest een deel jammerlijk omkomen; van alles redde maar een deel het *om aan de voortplanting toe te komen*. Dat deel onderscheidde zich - volgens Darwin - van de omgekomenen doordat zij beschikten over iets wat die anderen niet hadden. Dat 'iets' zou dan weer overgeërfd worden door de nakomelingen, die - omdat die ook weer met teveel zouden zijn - het zouden winnen of verliezen, afhankelijk van de hoeveelheid 'iets' die zij bezaten, en zo voort en zo voort. Op den duur, aldus Darwin, konden die verschillende ietsen ertoe geleid hebben dat er een nieuwe soort plant of dier ontstaan was. Het 'teveel' van Malthus werd dus door Darwin verabsoluteerd. Er waren teveel individuen van iedere soort dan dat zij zich allemaal zouden kunnen voortplanten. Net als bij Malthus, die het voorplanten - zij het met mate - wou reserveren voor de niet-armen, zo kregen bij Darwin planten en dieren (en in laatste instantie ook mensen) ook kwalifikaties mee, die hen tot al dan niet voortplantingsgeschikt bestempelden. Darwin deelde de hele organiese natuur in in de twee categorieën 'fit' en 'unfit'; binnen iedere soort moest uitgevochten worden wie bij welke categorie hoorde; dat was 'the struggle for life', ofwel 'de strijd om het bestaan'. Het konijn dat na het werpen der jongen opgegeten wordt was dus volgens Darwin een konijn dat 'overleeft', een 'fit' konijn. Als het al eerder onder een auto gekomen was was het 'unfit' en had het verloren in de 'strijd om het bestaan'. De scheiding in 'fit' en 'unfit' had Darwin opgemerkt bij plantentelers en dierenfokkers. Die bleken ongewenste exemplaren uit bloem- of kraambed te verwijderen en door te fokken of te telen met de gewenste exemplaren: de appels met rode blosjes, de honden met hangoren en paarden met allerhande bijzondere voorbenen en achterhanden. Menselijke activiteiten rond het uiterlijk van hun planten en dieren werden door Darwin in 'de natuur' geprojecteerd.

⁷ C. Darwin, *The origin of species by meand of natural selection or the preservation of favoured races in the struggle for life* (1859) Mentor 1958

⁸ F. Darwin (ed), *The autobiography of Charles Darwin and selected letters* (1892) Dover z.j.

'Hoe langzaam het proces van selectie ook mag gaan, als de zwakke mens zoveel voor elkaar kan krijgen door kunstmatige selectie, dan kan ik geen grens ontdekken aan de mate van veranderingen, aan de schoonheid en complexiteit van de aanpassingen van alle organiese wezens, zowel aan elkaar als aan de fysieke levensvoorwaarden, die gedurende lange tijd door het selectievermogen van de natuur tot stand gebracht zijn; dat wil zeggen door de "overleving van de sterkste".⁹

Alle ingrediënten van Darwins evolutieeler zijn verzameld in het volgende fragment:

'... de Strijd om het Bestaan (Struggle for Existence) onder alle organiese wezens op de hele wereld, die het onvermijdelijke gevolg is van de hoge meetkundige ratio waarmee zij toenemen, zal behandeld worden. Dit is Malthus' doktrine, toegepast op de hele dieren- en plantenwereld. Omdat er veel meer individuen van iedere soort geboren worden dan er mogelijkwijs kunnen overleven; en omdat, ten gevolge daarvan, er een frekwent terugkerende strijd om het bestaan plaatsvindt, heeft dat als gevolg dat ieder wezen dat varieert - hoe weinig ook - op een wijze die voor hemzelf voordelig is, een betere kans heeft om te overleven, en om dus door de natuur geselecteerd te worden. Door het sterke erfelijkheidsprincipe zal iedere variëteit er naar neigen zijn nieuwe en gewijzigde vorm te verspreiden.'¹⁰

Dat er opwinding over Darwins werk ontstond is bekend. Konservatieve geestelijken wierpen zich met het scheppingsverhaal in de strijd, en ook menig niet zo christelijk persoon had grote bezwaren tegen Darwins mededeling aan het slot van *The Origin*, dat ook de mensensoort volgens de natuurwet van 'the survival of the fittest' ontstaan moest zijn. Kon zoiets fijnbesnaards als de ontwikkelde engelsman van zoiets laags als een aap afstammen? Desondanks was het entoesiasme over Darwins werk zo groot dat hij bij zijn dood een keurige staatsbegrafenis kreeg en allang voor die tijd beroemd en geëerd was. Iedereen die er prijs op stelde om zichzelf als een beetje progressief op te vatten, was aanhanger van Darwin geworden, toegetreden tot het geloof in een 'natuurlijke historie' die gekenmerkt werd door onontkoombare honger, dood en ellende voor de meerderheid, op basis waarvan een minderheid de vooruitgang kon beleven; het geloof dat de uitbreiding van de kapitalistische produktiewijze de natuurlijke gang van zaken was.

Dat geloof ging heel goed samen met een soort christendom. Weliswaar moest, als men Darwin volgde, het bijbelse scheppingsverhaal met een korrel zout genomen worden, opgevat worden als metafoor, maar eigenlijk werd de goddelijke almacht niet echt aangetast. De god van Darwin opereerde achter de koelissen; hij had het mechaniese principe van de natuurlijke selectie aan het begin van de schepping meegegeven, zoals Darwin zelf niet moe werd uit te leggen. God was niet dood maar had in tegendeel zijn werkzaamheden aangepast aan de 19de eeuw; hij werkte wetenschappelijk verantwoord. Natuurwetenschappelijker.

Gewenst en ongewenst

Het streven van Darwin en tijdgenoten - taalwetenschappers, fysiologen, antropologen, geologen, biologen, psychologen - was om de bevindingen in hun discipline in de vorm van een natuurwet à la Newtons zwaartekrachtwet te gieten, in de vorm van een wetmatigheid die zich aan het menselijk reilen en zeilen onttrok. Voor zover ze op mensen betrekking hadden verdeelden die natuurwetten de wereldebewoners altijd in tweeën, in *gewenste en ongewenste* exemplaren, in 'fit' en 'unfit' of enige andere variatie op 'zichzelf' en 'de anderen', een verdeling die dan weer van 'wetenschappelijk' bewijsmateriaal werd voorzien.

In *'The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex'*¹¹ dat in 1871 verscheen, maakte Darwin duidelijker hoe hij die tweedelingen bij mensen voor zich zag. In zijn inleiding schreef hij:

⁹ *The origin*, p 199

¹⁰ *The origin*, p 29

¹¹ C. Darwin, *The Descent of Man and selection in relation to sex* (1871) Princeton University Press 1981 2 dln in 1 bnd

'Het zou natuurlijk ook onderzocht kunnen worden of de mens, net zoals zovele andere dieren, variaties heeft doen ontstaan en subrassen, die slechts gering van elkaar verschillen, óf rassen die zo veel van elkaar verschillen dat ze geklasseerd moeten worden als twijfelachtige soorten. Hoe zijn dergelijke rassen verdeeld over de wereld, en hoe reageren ze bij kruising op elkaar, zowel in de eerste als in volgende generaties?..

De onderzoeker zou vervolgens bij het belangrijke punt aankomen, of de mens de neiging heeft zich met zo'n snelheid voort te planten dat dat leidt tot een zware strijd om het bestaan, en - als gevolg daarvan - tot het behoud van gunstige variaties, lichamelijk en geestelijk, en tot de eliminatie van de schadelijke variaties?

*We zullen zien dat al deze vragen, zoals inderdaad al duidelijk is met betrekking tot de meeste ervan, bevestigend beantwoord moeten worden, precies zoals bij de lagere dieren.'*¹²

In de beantwoording van al deze vragen ontwikkelde Darwin een moderne racistiese theorie, zo modern dat het racisme ervan ook tegenwoordig meestal niet onderkend wordt. In zijn tijd was het onder racisten gebruikelijk om de begrippen superioriteit en inferioriteit op te hangen aan beschrijvingen van de hand van antropologen van wat zij als saillant *uiterlijk* kenmerk opvatten: huidskleur, haarkleur, krullen, lichaamslengte, neuzen, oogkleur enzovoort. Darwin vond al die categorieën oninteressant, ja, hij was als zodanig zelfs een anti-racist, een verklaard voorstander ook van de afschaffing van de slavernij. Hij betoogde ook nadrukkelijk dat alle mensen tot één soort behoren. Maar dat betekende niet dat hij alle mensen als gelijk of als gelijkwaardig opvatte. Hij introduceerde in *The Descent* een nieuwe *graadmeter* voor meer of minder menselijkheid: Intellectuele en morele vermogens.

*'Deze vermogens zijn variabel; en we hebben alle reden om te geloven dat de variaties neigen naar erfelijkheid. Daarom moeten zij, als ze vroeger van groot belang waren voor de oermens en voor zijn aapachtige voorouders, vervolmaakt of op een hoger plan gebracht zijn door middel van natuurlijke selectie.'*¹³

Die natuurlijke selectie werkte dan als volgt:

*'We kunnen zien dat in de ruwste staat van de maatschappij de individuen die het scherpzinnigst waren, die de beste wapens en vallen uitvonden en gebruikten, en die zichzelf het best konden verdedigen, het grootste aantal nakomelingen voortbrachten. De stammen die het grootste aantal van dergelijke begaafde mannen bezaten namen in aantal toe en verdrongen andere stammen.'*¹⁴

De volgende stap die Darwin maakte was van 'stammen' naar 'naties':

*'Heden ten dage verdringen overal beschaafde naties barbaarse naties, behalve als het klimaat voor een dodelijke barrière zorgt; en zij slagen daar hoofdzakelijk - hoewel niet uitsluitend - in door hun vaardigheden die het produkt van hun intelligentie zijn. Het is dan ook hoogst waarschijnlijk dat bij de mens de intellectuele vermogens zich langzaam via natuurlijke selectie vervolmaakt hebben.'*¹⁵

De categorieën 'begaafdheid', 'intellect' en 'morele vermogens' werkten - zoals boven te zien is - naar twee kanten. Enerzijds konden ze gebruikt worden om binnen een 'natie' onderscheid te maken tussen de heersende klasse en de rest, anderzijds konden ze internationaal gebruikt worden om verschillende volkeren kwalitatief te onderscheiden. Hoe imperialistieser een natie, hoe intelligenter. Onderworpen en uitgeroeide volkeren waren gewoon een beetje dom. De winnaar had het gelijk van de natuur aan zijn zijde. Darwin's theorie ontleende zijn overtuigingskracht aan de werkelijkheid van zijn tijd: wat hij beschreef, was wat iedereen zag gebeuren. Engeland was op weg naar heerschappij over de hele wereld; het kapitalisme had niet alleen de Engelse verhoudingen getransformeerd, maar begon de verhoudingen op een groot deel van de mensheid te beheersen.

¹² *The Descent* 1, p 9/10

¹³ *Idem*, p 158

¹⁴ *idem* p 159

¹⁵ *idem* p 160

Steeds meer mensen kwamen te leven - of te sterven - onder kapitalistische verhoudingen.

Men moest wel een kritische blik hebben om deze machten als tijdelijk, vergankelijk, histories te doorzien, men moest er *belang* bij hebben om dat te doen. Marx en Engels viel het inderdaad op dat Darwins beschrijving van de strijd in de natuur zo precies leek op de manier waarop de ondernemers elkaar bekonkurreerden, maar ook Marx knoopte in Het Kapitaal zijn beschrijving van de historische ontwikkeling van de technologie aan Darwins evolutieleer vast, als een voorbeeld van het denken in ontwikkelingen. Op het punt van achterlijkheid van vrouwen in het algemeen en vreemde volkeren in het bijzonder, verschilde hij met Darwin niet van mening. Bij Marx is sprake van een spanning tussen natuur en geschiedenis waar zijn navolgers vandaag nog mee worstelen; bij Darwin zijn natuur en geschiedenis op een knusse manier samengevallen. Hier geen ingewikkelde betogen over kapitaal dat om te blijven bestaan steeds meer menselijke arbeid moet verslinden; in plaats daarvan een eenvoudig beeld van de van nature strijdende man. Als voorbeeld nog één keer Darwin in reactie op suggesties omtrent geboortebeperving: *'De mens heeft, net als ieder ander dier, ongetwijfeld zijn huidige hoge peil bereikt door een strijd om het bestaan die een gevolg is van zijn snelle vermenigvuldiging; en als hij op een nog hoger peil wil komen dan moet hij onderworpen blijven aan een hevige strijd. Anders zou hij snel in indolentie afglijden en zouden de meer begaafde mannen niet succesvoller zijn in de strijd om het bestaan dan de minder begaafden. Vandaar dat onze natuurlijke toename, hoewel hij tot vele, duidelijke euvels aanleiding geeft, niet al te zeer moet worden afgeremd, met welk middel dan ook. Er moet een open competitie zijn voor alle mannen; en de bekwaamsten moeten er niet door wetten of gewoontes van weerhouden worden om het meeste succes te hebben en het grootste aantal nakomelingen groot te brengen.'*¹⁶

Vrouwen

Tot nu toe ging het vooral over mannen, onmiskenbaar in de ogen van Darwin de dragers van de natuurlijke historie, zoals ook in de ogen van Marx en Engels - en hun en onze gemiddelde tijdgenoten mannen de dragers van de geschiedenis der mensheid waren. Maar Darwin kon alle vrouwen natuurlijk niet tot 'unfit' of 'ongewenst' bestempelen. Want waar zou hij dan met al die mannen die zich willen voortplanten naar toe moeten? Boven werden we al onthaald op 'begaafde mannen' die hun voortreffelijke eigenschappen polygaam uitzaaiden, waardoor 'hun stam' andere stammen had kunnen onderwerpen, enzovoort. Darwin beschouwde verkrachting waarschijnlijk niet als een mooie mannelijke gewoonte. Hij moest dus ook vrouwen - en voor het dierenrijk 'vrouwtjes' - enige zelfstandige eigenschappen meegeven. In het dierenrijk waren mannetjes volgens hem voorzien van 'schoonheid' of 'kracht'. Als beide seksen in het dierenrijk erop uit zouden zijn elkaar te behagen, dan zou dat - volgens Darwin - verspilling van energie zijn. Dus doen de mannetjes het; die zijn gepassioneerder, entoesiaster, ondernemender - vrouwtjes zijn uitsluitend 'zedig'. De mannetjes houden een soort vlootschouw met hun mooie sekundaire geslachtskenmerken - het enige wat vrouwtjes hoeven te doen is een 'juiste keuze maken', dat wil zeggen de beste mannetjes uitkiezen. Een vraag die frekwent voorkomt is of vrouwtjes eigenlijk wel in staat zijn om een keuze te maken uit een zo prachtig aanbod. Darwin zat duidelijk met een probleem. Enerzijds vond hij het eigenlijk te veel eer voor vrouwtjes om het laatste woord te hebben - te mogen kiezen. Maar anderzijds zou zijn hele theorie over het mannelijk vertoon nergens op slaan als er geen keuze gemaakt zou worden; als het - met andere woorden - de vrouwtjes een zorg zou zijn wat die mannetjes uitspookten. Zij het met tegenzin, toch beantwoordt Darwin bovengenoemde vraag dus maar met 'ja, vrouwtjes zijn in staat om te kiezen en om de mannelijke schoonheid en kracht dus op hun juiste waarde te schatten.' Schoonheid en kracht zijn tobberige categorieën, ook voor Darwin. Als je immers het dierenrijk doorwandelt kom je allerlei variaties tegen; er zijn soorten waar maar één

¹⁶ idem p 403/404

sekses van bestaan, er zijn er waar mannetjes en vrouwtjes even groot zijn, waar de vrouwtjes groter zijn, waar de vrouwtjes 'mooier' zijn, waar de mannetjes 'mooier' zijn. De grootte kan samenhangen met 'kracht' maar ook met 'zwakte'. En erg veel mannetjes die met elkaar vechten zijn er ook niet. Wat Darwin doet is al die soorten die niet in zijn verhaal passen, de plaats toekennen van 'uitzondering', 'iets wat nog verklaard moet worden' of iets waarvan het noemen alleen voldoende is. Dat laatste doet hij bijvoorbeeld met de spin:

*'Mr. Blackwell herinnert zich niet dat hij ooit de mannetjes van enige spinnensoort samen heeft zien vechten om het bezit van het vrouwtje. Noch, redenerend vanuit de analogie, is dit waarschijnlijk; want de mannetjes zijn meestal veel kleiner dan de vrouwtjes, soms in ekstreme mate. Als de mannetjes als gewoonte hadden gehad om met elkaar te vechten dan zouden ze toch waarschijnlijk groter en sterker geworden zijn. Mr. Blackwell heeft wel eens twee of meer mannetjes op hetzelfde web zien zitten met maar één vrouwtje, maar hun hofmakerij is te saai en langdradig om makkelijk bestudeerd te worden. Het mannetje gaat buitengewoon omzichtig te werk in zijn toenaderingen, terwijl het vrouwtje haar zedigheid tot gevaarlijke hoogte drijft. De Geer zag een mannetje dat "midden in zijn voorbereidende strelingen" gegrepen werd door het objekt waartoe hij zich aangetrokken voelde - door haar in een web werd ingeweven en vervolgens verslonden; een aanblik die hem - zoals hij toevoegt - met afgrijzen en verontwaardiging vervulde.'*¹⁷

Nu moet Darwin van insecten in het algemeen duidelijk niet zoveel hebben, omdat die het meest tegenstribbelen tegen zijn theorie. Darwin vond bijvoorbeeld alleen maar vlinders mooi, maar stuitte daar meteen al op het probleem dat vrouwtjesvlinders groter zijn dan mannetjes - even 'mooi', 'mooier' of 'minder mooi'. Dus daar had hij niets aan.

Hij komt dan ook pas lekker op gang als hij van de insecten via week- en schaaldieren (die ook al zo onwetmatig leven) bij de vogels is aangeland. Waarschijnlijk vond hij dan dat hij in de voorgaande hoofdstukken al genoeg tegenmateriaal tegen zijn theorie had geleverd, want bij de vogels selecteert hij uit het brede aanbod vrolijk 'mooie mannetjes', ze introducerend met luchtige zinnen als: *'Veel hoeft niet gezegd te worden over de prachtige verschillen tussen de seksen, of over de uitzonderlijke schoonheid van veel mannetjes'*.¹⁸

En daar beginnen ook steeds plaatjes te verschijnen van 'mooie mannetjes', al dan niet voorzien van een bewonderend vrouwtje. Na 4 hoofdstukken met 'mooie mannetjes' komt in de konklusie van de vogelafdeling toch weer even de aarzeling bij Darwin op of die schoonheid toch niet valt onder 'paarlen voor de zwijnen werpen': *'De veronderstelling dat de vrouwtjes de schoonheid van de mannetjes niet waarderen, is hetzelfde als toegeven dat hun schitterende versieringen, al hun pracht en praal nutteloos zijn; en dit kan niet geloofd worden.'*¹⁹

Na de vogels zijn de zoogdieren aan de beurt. Bij zoogdieren is het veeleer de 'Law of battle' dan de 'display of charms' die ervoor zorgt dat de 'beste' mannetjes de toegang tot vrouwtjes krijgen, ter verspreiding van hun goede eigenschappen over de leden van de volgende generatie - een evolutionair eigenaardige stap van mooie veren naar brute kracht. De beste mannetjes worden nu de mannetjes voorzien van de beste 'wapens', waarmee ze hun seksegenoten te lijf kunnen gaan als het voortplantingsseizoen aanbreekt. Omdat echter niet alle zoogmannetjes van slag tand of gewei voorzien zijn, springt Darwin vervolgens weer over op andere kenmerken, zoals haargroei, kleur, strepen en stippen. Bij de apen verraadt de bewonderende omschrijving van de baard- en snorgroei bij sommige soorten hoe hoog dergelijke voorzieningen in het 19de eeuwse Engeland in aanzien stonden: *'Bij de snor-aap (Cercopithecus cephus) is de algemene kleur van de vacht groen-gekleurd met een witte hals; bij het mannetje is het eind van de staart kastanjebruin; maar het gezicht is het meest versierd - de huid hoofdzakelijk blauw-grijs,*

¹⁷ idem p 339

¹⁸ The Descent II p 77

¹⁹ idem p 233

*overlopend in een zwartachtige tint onder de ogen - de bovenlip is van een delikate kleur blauw, aan de uiteinden voorzien van een dunne zwarte snor; de snorharen zijn oranjeleurig en aan de bovenkant zwart.*²⁰

Bij de mens aangekomen slaat Darwin opeens geheel nieuwe wegen in. In plaats van gezellig te vertellen hoe mooi zijn eigen baard is en hoe sterk zijn broer, verwijst hij in een klap zijn zo zorgvuldig opgebouwde seksuele selectietheorie op basis van mannelijke kracht en schoonheid naar vroeger, heel veel vroeger. Heel lang geleden, aldus Darwin, leefde de mensheid promiscu en toen ging het ook zo: de mooiste en sterkste mannen werden uitverkoren door de vrouwen en zo werden die mannen alsmaar sterker en kregen ze ook steeds meer behoefte aan steeds meer vrouwen, die ze bij gebrek in hun eigen stam, maar gingen roven bij naburige stammen (die dus waarschijnlijk een heel andere ontwikkeling doormaakten). De baas van de stam had dan gewoon de meeste vrouwen en zo werden zijn voortreffelijke eigenschappen op vele nakomelingen overgedragen.

Bij sommige 'wilden', kom je dit verschijnsel nog wel tegen, aldus Darwin - maar daar kom je ook nog wel tegen dat ze allemaal promiscu zijn of dat vrouwen het voor het zeggen hebben (polyandrie!). Om echt tot 'beschaving' te geraken is er echter nog wel wat anders nodig, kracht en schoonheid zijn niet genoeg. Wat de Europese man nu onderscheidt van 'wilde mannen' is hun 'moed', 'volharding', 'vastberaden energie', 'genie'. Dus weer die 'mentale capaciteiten'. Capaciteiten die 'wilde' vrouwen en mannen nauwelijks bezaten en 'beschaafde' vrouwen eigenlijk ook niet. Mannelijke superioriteit was dan ook volgens Darwin een typisch Europese aangelegenheid; daar kon je de grote verschillen tussen mannen en vrouwen het duidelijkst aantreffen; daar had de man zich het voortreffelijkst ontwikkeld. Voor de eventueel protesterende lezeres voegde hij er nog dreigend aan toe dat het maar een geluk was dat nog iets van die 'mentale capaciteiten' via de voortplanting ook bij de dochters terechtkwam: *'anders was de mannelijke mentale superioriteit ten opzichte van vrouwen, precies zo geworden als de verenpracht van de mannetjespauw ten opzichte van de vrouwtjespauw.'*²¹

Mentale capaciteiten waren volgens Darwin net zo iets als een baard - in het kader van de erfelijkheid wel te verstaan. Ze vormden een sekundair geslachtskenmerk van mannen dat zich pas in volle wasdom ontwikkelde op een bepaalde leeftijd. De aanzet tot die ontwikkeling was bij beide seksen gelijk. In hun jeugd hadden jongens en meisjes beiden heel kleine haartjes op de kaken én een heel klein beetje 'mentale capaciteit'. Met vreselijk veel inspanningen zou het misschien wel lukken om de 'mentale capaciteiten' van een aantal vrouwen een beetje op te vijzelen.

Door machtsverschillen tussen mannen en vrouwen - of onderdrukking en uitbuiting van vrouwen door mannen - toe te schrijven aan beperkte mentale capaciteiten van vrouwen, verrichtte Darwin dezelfde operatie als bij zijn 'verklaring' van racisme, kolonialisme en imperialisme. De bestaande verhoudingen waren niet alleen op 'natuurlijke wijze' ontstaan, ze zouden zich continueren en versterken via de erfelijke eigenschappen van de mensen die die verschillende posities innamen; van binnenuit als het ware.

Natuur en werk

De categorie arbeid of werk komt bij Darwin niet voor; alles is natuur en ontwikkelt zich volgens de wetten van die natuur. Alles gaat zagezegd vanzelf. Automaties kan je ook zeggen. Nu hoorde Darwin tot die maatschappelijke klasse die door de 19de eeuwse socioloog Thorstein Veblen met 'nietsdoend' werd aangeduid. Behalve met het inkasseren van de opbrengsten van het werk van anderen konden zij hun tijd besteden aan waarin zij zin hadden. Darwins inkomen kwam grotendeels uit het aardewerkkapitaal van de firma Wedgwood. De aardewerkindustrie was een van de bedrijfstakken die door parlementaire commissies in de jaren vijftig en zestig was onderzocht:

²⁰ idem p 312

²¹ idem p 328/329

'Voor ons doel is het voldoende aan de verslagen van 1860 en 1863 enkele getuigenissen van de geëksploiteerde kinderen zelf te ontlelen. Uit de situatie van de kinderen kan men de situatie van de volwassenen (in het bijzonder van meisjes en vrouwen) afleiden en dat nog wel in een tak van industrie, vergeleken waarbij de katoenspinnerij en dergelijke een aangename en gezonde bezigheid blijkt te zijn.

De 9-jarige William Wood "was 7 jaar en 10 maanden toen hij begon met werken." ... Hij komt iedere werkdag om 6 uur in de ochtend en hij houdt om ongeveer 9 uur 's avonds op...

J. Murray, een jongen van 12 jaar, zegt: "I ran moulds and turn jigger (draai het wiel). Kom om 6 uur, soms om 4 uur 's ochtends. Ik heb de afgelopen nacht gewerkt tot 8 uur vanmorgen. Sinds de afgelopen nacht ben ik niet naar bed geweest. Behalve ik hebben 8 of 9 andere jongens de afgelopen nacht doorgewerkt... Ik krijg per week 3s.6d. Ik krijg niet meer als ik de hele nacht doorwerk." (...)

'Dr. J. T. Arledge, eerste geneesheer van het ziekenhuis van North Staffordshire, zegt: 'Als klasse vertegenwoordigen de arbeiders in de aardewerkindustrie, mannen en vrouwen ... een gedegenereerde bevolking, zowel lichamelijk als geestelijk. Zij zijn gewoonlijk dwergachtig, slecht gebouwd en zij hebben vaak een vergroeide borst. Ze worden vroeg oud en ze leven kort en flegmatisch en bloedarm als ze zijn treedt de zwakte van hun constitutie aan het licht door hardnekkige aanvallen van dyspepsie, lever- en nierkwalen en reumatiek. Maar van alle ziekten zijn zij vooral gevoelig voor borstziekten: longontsteking, toring, bronchitis en asthma. Een vorm van de laatste ziekte is typerend voor hen en staat bekend onder de naam van pottebakkersasthma of pottebakkerstering. Scrofulose, die de amandelen, beenderen of andere lichaamsdelen aantast, is een ziekte waaraan meer dan 2/3 van de pottebakkers lijdt...' (...)

'In het verslag van de commissie wordt de hoop uitgesproken "dat een bedrijfstak, die in de wereld zo'n belangrijke plaats inneemt, niet langer de schandvlek zal dragen van het feit dat haar groot succes gepaard gaat met fysieke degeneratie, zeer omvangrijk lichamelijk lijden en een vroege dood van de arbeidersbevolking, welke door haar arbeid en bekwaamheid in staat was zulke grote resultaten te bereiken."'²²

Het enige wat in de parlementaire rapporten als 'natuurlijk' benoemd werd was dat overmatig werk, ondervoeding, het inademen van gevaarlijke stoffen tot ziektes, lijden en vroegtijdig sterven aanleiding gaven. In dezelfde tijd van 'industrieële revolutie' bestond er ook een steeds manifester optredende arbeiderstbeweging, een vrouwenbeweging en een anti-slavemijbeweging, die ieder op eigen wijze de als natuurlijk gepresenteerde bestaande orde trachtten aan te tasten en soms zelfs omver te werpen.

Wetenschap en beleid

Darwin was een 'positieve' geest; hij had zich beziggehouden met datgene wat volgens hem mooie menselijke eigenschappen waren; die waren door hem tot 'overerfbaar' gedefinieerd en daarmee was de kous af, in zoverre dat hij voorstander was van de boven aangehaalde 'vrije competitie tussen alle mannen om zoveel mogelijk nakomelingen te verwerven'. Zijn neef Galton dacht daar anders over. Die vond in zijn werk 'Hereditary genius, an inquiry into its laws and consequences' (1869) dat de mensheid door middel van kruising en geboortebeperving verbeterd en op een hoger peil gebracht moest worden. In 1884 stichtte hij het antropometries laboratorium - waar lengte, gewicht, borstomvang, ademvolume, spierkracht en reaktietijden werden gemeten, in de hoop dat de resultaten gekorreleerd konden worden aan veronderstelde 'mentale capaciteiten'. Hoewel Galton geen van de korrelaties vond waar hij op uit was - integendeel zelfs: individuele mensen bleken zo verschillend dat hij zelfs de 'vingerafdruk' uitvond in zijn speurtocht naar 'rassenverschillen' - bleef hij hameren op regeringsmaatregelen als premies op geboortes in 'hogere' maatschappelijke kringen en geboortebeperving tot en met sterilisatie in 'lagere' kringen. Dat soort maatregelen zou een *eugeneties* effect hebben op de

²² Het Kapitaal p 170/171

bevolking. Galton vond dat de staat ferm moest optreden en dat de weerstanden tegen het uitroeien van wat hij bestempelde als 'inferieure rassen' maar eens moest afnemen. Vooral in Duitsland en in de Verenigde Staten sloeg het eugenetie gedachtengoed in al zijn vormen het meest aan. Dat waren ook de landen waar met afgunst gekeken werd naar het Britse imperium en waar het kapitaal zijn ekspansiedriften nog waar moest maken.

'Wat hebben de grondbeginselen van de erfelijkheidsleer ons te leren in verband met de binnenlandse politieke ontwikkeling en de wetgeving van de staat?' Zo luidde de prijsvraag die in 1900 in Duitsland door de eigenaren van het grootste Duitse staalconcern - de familie Krupp - werd uitgeschreven.²³ De hoofdprijs was 50.000 mark en in de jury zaten onder andere wereldberoemde geleerden, onder wie de Duitse zoöloog Ernst Haeckel, een fervent aanhanger van Darwin en altijd druk in de weer om de 'natuurwet' van de 'survival of the fittest' in politieke daden om te zetten.²⁴

Zo'n zestig inzendingen kwamen er op de prijsvraag binnen en de jury benadrukte in zijn rapport dat als er één ding duidelijk geworden was dankzij de erfelijkheidsleer, het was dat het sprookje van de gelijkheid tussen de mensen voor altijd naar het rijk der fabelen verwezen was. Zo werd er een prijs toegekend aan een arts die de superioriteit van de blonde, noordse langschedeligen bezong en vermenging van dat bijzondere soort mensen met allerlei als inferieur benoemde groepen ten zeerste afried.

De eerste prijs ging naar Wilhelm Schallmeier, een Beierse arts die één en ander aldus formuleerde: *'De staatsman wiens geest niet slechts gericht is op kortstondige successen, en wiens horizon verruimd en verlicht is door de beginselen van de erfelijkheidsleer, zal erkennen dat de toekomst van zijn volk afhankelijk is van een juist beheer van de voorplanting.'* Een aanhoudende eugenetische staatscontrole moest er dan ook volgens hem komen. Slechts na goedkeuring mochten mensen zich voortplanten.

De Verenigde Staten

Linda Gordon schrijft in *'Woman's Body, Woman's Right'* (1976) over 'de ontwikkelingen in de Verenigde Staten':

*Het erfelijkheidsdenken veranderde in de 1870er jaren drasties en werd gekoppeld aan een sociaal en politiek pessimisme dat gebruikt werd om de ellende en ongelijkheden van de status quo te rechtvaardigen... In de mediese en juridiese wetenschap, in de sociologie, kriminologie, psychologie - in bijna iedere sociale wetenschap - werden erfelijkheidsargumenten gebruikt om sociale problemen te verklaren met individueel falen, en om twijfel uit te drukken over de doeltreffendheid van sociale hervormingen als het om het oplossen van dit probleem ging.*²⁵

In 1904 ging de Carnegie Foundation - het fonds van de Amerikaanse staalgigant van de familie Carnegie - over tot de financiering van een 'Laboratorium for Experimental Evolution' dat zich moest gaan wijden aan de 'verbetering van het menselijk ras'. Aan het hoofd stelden zij de bioloog Charles Benedict Davenport, een fervent navolger van Galton:

'Pauperisme is een resultaat van een complex van oorzaken. Enerzijds ontstaat het vooral door de omstandigheden, zoals bijvoorbeeld in het geval waarin een onverwacht ongeluk, zoals de dood van de vader, een weduwe en het gezin zonder middelen van bestaan achterlaat, of als een langdurige ziekte van de kostwinner het spaargeld opmaakt. Maar men kan zo zien dat in dit soort gevallen de erfelijkheid ook een rol speelt; de doelmatige arbeider zal immers genoeg geld kunnen sparen voor de zorg van zijn gezin als hij een ongeluk krijgt; en de man met een sterke afstamming (dat wil zeggen de erfgenaam van sterke karaktereenheden) zal onder geen langdurige ziekte lijden. Afgezien van een paar hoogst uitzonderlijke voorwaarden, betekent armoede relatieve ondoelmatigheid en

²³ De Arische mythe p 304 vlgg

²⁴ D. Gasman, *The scientific Origins of National Socialism*, London/New York 1971

²⁵ L. Gordon, *Woman's Body, Woman's Right*, a social history of birthcontrol in America, Grossman Publishers 1976, p 121

*dat betekent op zijn beurt geestelijke inferioriteit.*²⁶

In deze redenering stelde Davenport uiteindelijk armoede gelijk aan een erfelijke geestesziekte.

*'De mens is een organisme - een dier; en de verbeteringswetten voor graan en renpaarden zijn ook op hem van toepassing. Als men deze eenvoudige waarheid niet aanneemt en de huwelijkskeuze niet laat beïnvloeden, dan zal er geen menselijke vooruitgang meer zijn.'*²⁷

Daarin moest de Amerikaanse bevolking gaan geloven; 'Eugenics as a Religion' was dan ook de titel waaronder Davenport ooit een lezing hield waarin hij zijn eugenetische geloofsbelijdenis uit de doeken deed. Naast Davenport waren Prescott Farnsworth Hall, Henry Herbert Goddard en Madison Grant de wetenschappers die het nadrukkelijkst met hun eugenetische opvattingen aan de dag traden. Ieder had zo zijn eigen specialiteiten in 'erfelijke inferioriteit' maar allen voerden strijd tegen die mensen die verdedigden dat 'de omgeving' misschien toch meer over levensomstandigheden zei dan 'de erfelijkheid'. In de woorden van Madison Grant:

*'Er bestaat heden ten dage een wijdverbreid en noodlottig geloof in de macht van de omgeving en in onderwijs en kansen als middel om de erfelijkheid te veranderen. Dat komt voort uit het dogma over de mensenbroederschap, dat op zijn beurt afkomstig is van de slordige denkers van de Franse Revolutie en van hun Amerikaanse nabootsers. Dat soort geloof heeft veel schade berokkend in het verleden en als er niet tegenin gegaan wordt, dan kan het zelfs nog ernstiger schade berokkenen in de toekomst. (...) en het heeft ons vijftig jaar gekost om te leren dat Engels spreken, nette kleren dragen en naar school en de kerk gaan een Neger niet in een witte man verandert. Net zo min als een Syriese of Egyptische vrijgemaakte slaaf veranderde in een Romein door een toga te dragen en in het amphiteater voor zijn favoriete gladiator in de handen te klappen. Amerikanen zullen een vergelijkbare ervaring opdoen met de Poolse Jood, wiens dwergachtige gestalte, eigenaardige geestesgesteldheid en genadeloze aandacht voor zijn eigenbelang worden geënt op de stam van de natie.'*²⁸

Net zoals Galton en Davenport propageerde hij in zijn aanval op sociale hervormers van verschillende stromingen zijn eugenetische programma, met een beroep op de darwiniaanse natuurwet:

*'Het onterechte ontzag voor datgene waarvan men denkt dat het goddelijke wetten zijn en het sentimentele geloof in de heiligheid van het menselijk leven strekken ertoe dat de eliminatie van defekte kinderen wordt voorkomen, evenals de sterilisatie van die volwassenen die van geen enkele waarde voor de gemeenschap zijn. De natuurwetten eisen de vernietiging van de 'unfit', en het menselijk leven is alleen waardevol als het bruikbaar is voor de gemeenschap of het ras.'*²⁹

Vanaf ongeveer 1910 begonnen de overheden van de staten én de centrale overheid het beleid van de zogenaamde natuurlijke selectie vorm en inhoud te geven. Huwelijksverboden tussen 'zwart' en 'wit' waren er al als een soort basis.

Een eenvoudige en doeltreffende vorm van dat beleid was het onthouden van mediese zorg aan armen. Dat gebeurde over het algemeen met het argument dat hun ziektes geen echte ziektes waren maar erfelijke degeneratieverschijnselen, waartegen niets te doen was. In 'The legacy of Malthus' geeft Allan Chase als een van de voorbeelden van een dergelijke strategie een uitgebreide beschrijving van onder andere de wetenschaps- en overheidsbemoeienissen met de ziekte 'Pellagra', die veroorzaakt werd door vitamine-H-tekort.³⁰

Sterilisatie was een andere manier om de 'undeserving poor' aan te pakken. Indiana was de eerste staat die, in 1907, met een sterilisatiewet kwam waarin de gedwongen

²⁶ A. Chase, *The legacy of Malthus*, the social costs of the new scientific racism, University of Illinois Press 1980. geciteerd p 157

²⁷ idem p 157

²⁸ idem p 171/172

²⁹ idem p 171

³⁰ The Legacy p 201 vlgg

sterilisatie van alle 'confirmed criminals, idiots, rapists, and imbeciles' werd geëist. In de loop der jaren volgden nog zo'n dertig staten en ook de kolonie Puerto Rico kreeg zijn wet. De opgesomde categorieën konden zeer ruim geïnterpreteerd worden. In alle staten golden 'epilepsie', 'zwakzinnigheid' en 'kriminaliteit' als gronden voor gedwongen sterilisatie. De 'zwakzinnigheid' werd vaak gemeten aan de hand van de gestandaardiseerde intelligentietests zoals die vooral door Goddard, in navolging van Galtons wensen, samengesteld waren. Het intelligentie-quotient - IQ - zoals dat door de testmakers en testafnemers werd vastgesteld ging steeds meer functioneren als graadmeter van menselijkheid. De uitkomst stond overigens al van tevoren vast: die korrespondeerde nauwkeurig met de wensen van de eugenetici rond de inrichting van de samenleving, en welke mensen daarin wel of niet hoorden. 83% van de Joden, 80% van de Hongaren, 79% van de Italianen en 87% van de Russen maten zij debiel. De Immigration Act van 1924 (die ook wel Johnson Act genoemd wordt) regelde dat ze daarom nog maar zeer beperkt tot de Verenigde Staten toegelaten zouden worden.³¹

Tussen 1900 en 1924 waren gemiddeld 434.810 immigranten uit Italië, Rusland, Polen en andere centraal-Europese, Zuid-Europese en Oost-Europese landen toegelaten. Op grond van de Johnson Act werden dat er tussen 1925 en 1939 gemiddeld 24.430 per jaar!³²

Het waren dan ook de immigranten uit bovengenoemde landen die in de Verenigde Staten het doelwit van het eugenetie overheidsbeleid vormden, naast alle zwarten en diegenen van de 'Yankee-stock' die een blaam op het 'ras' wierpen.

In 1924 had de in 1915 opgerichte Ku Klux Klan 5.000.000 leden. Zij streefden ernaar 'de moraal' te verhogen door zwarten, joden en katholieken (meestal immigranten uit Italië en Ierland) te vervolgen.

De enigen die door niemand werden lastiggevallen waren diegenen met wier steun, ijver, inzet het erfelijkheidsgeloof verbreid was: de blanke bezitters en hun goedgekeurde woordvoerders. Ook progressieve blanke groeperingen ontsnapten niet aan de verleiding om aan de 'goede' kant te gaan staan. Het racisme van de burgerlijke vrouwenbeweging is al herhaaldelijk aan de kaak gesteld.³³

Linda Gordon laat in 'Woman's Body, Woman's Right' zien hoe de geboortebeperkingsbeweging, ook die uit anarchistiese of socialistiese hoek, altijd een malthusiaanse kant gehad heeft. De pogingen om voorbehoedsmiddelen beschikbaar te stellen waren niet alleen gebaseerd op meegevoel met het lijden van al die vrouwen die in het kraambed stierven of ziekte en dood riskeerden via klandestiene abortussen; ze berustten ook op de gedachte dat armoede veroorzaakt wordt door de grote kindertallen van de armen. Dat het vanuit die gedachte maar een kleine stap is naar de overtuiging dat armoede erfelijk is liet Margaret Sanger, één van de belangrijkste pioniers zien. Zij raakte door haar wens de geboortebeperving respectabel te maken in steeds rechtser vaarwater, tot haar uitspraken niet meer van die van de meest reaktionaire racistiese eugenetici te onderscheiden waren.

Duitsland

Davenport schreef naar Grant in 1925:

'Onze voorouders verdreven de Baptisten van Massachusetts Bay naar Rhode Island, maar we hebben geen plaats waarheen we de Joden kunnen verdrijven. Het is ook zo dat ze de heksen hebben verbrand maar het schijnt tegen de zeden te zijn om een aanzienlijk deel van onze bevolking te verbranden. Ondertussen hebben we de immigratie van deze

³¹ P. Vroon, *Intelligentie*, over het meten van een mythe, en de politieke, sociale en onderwijskundige gevolgen. Ambo 1980, p 33 vlgg

³² The Legacy p 300

³³ Zie bijvoorbeeld: *Women, Race and Class* van Angela Davis; *Woman's Body, Woman's Right* van Linda Gordon; *Biological Politics* van Janet Sayers; *Feminist III* van De Bonte Was; de serie *Van gelijk naar anders* in de Vrouwenkrant; de film *Donna* van Yvonne Scholten; *The Feminists* van R. J. Evans. Zie voor de politiek-historiese achtergrond *Geschiedenis van de vrouwentoeekomst* van De Bonte Was

*mensen een beetje weten te verminderen.*³⁴

Ook in Duitsland had het wetenschappelijk racisme zich snel ontwikkeld. In 1868 was van de zoöloog Ernst Haeckel de 'Natürliche Schöpfungsgeschichte' verschenen, een navolging van Darwins 'Origin', maar dan aangescherpt, op dezelfde manier als Galton een jaar later in Engeland zou doen. Ook Haeckel was voorstander van harde overheidsmaatregelen. Hij zat in de jury van de familie Krupp, die zoals gezegd een essay bekroonde, waarin een racistiese staatspolitiek werd gepropageerd. Haeckel vond dat 'de biologie' tot basis van alle menswetenschappen bevorderd moest worden; in 1905 vond hij in de commissie van aanbeveling van de inmiddels opgerichte 'Internationale Vereniging voor Rassenhygiëne' onder andere Galton aan zijn zijde. In de jaren tachtig had in Duitsland al een grootscheeps onderzoek plaatsgevonden naar de aanwezigheid van zogenaamde echte Ariërs.³⁵ Alle onderwijzers van niet alleen Duitsland, maar ook van Oostenrijk, Zwitserland en België hadden enquêteformulieren gekregen waarop zij onder andere oogkleur, haarkleur en schedelvorm van de aanwezige kinderen moesten aangeven. Joodse kinderen en kinderen van vreemdelingen moesten van het onderzoek buitengesloten worden. 15.000.000 schoolkinderen leerden zo al op vroege leeftijd, dat zij bij een speciaal soort mensen behoren, waarvan Joden en 'vreemdelingen' per definitie waren buitengesloten.

Evenals in de Verenigde Staten en andere West-Europese landen was de gemiddelde progressief er van overtuigd dat eugenetische of 'rassenhygiënische' maatregelen de armoede zouden verminderen en de kracht van 'het' volk zouden verhogen.

De obsessie met de volkskracht en vooral met de onderdelen waaruit die opgebouwd zou moeten zijn, nam in 1912 al de vorm aan van wetsvoorstellen waarin huwelijken tussen 'Ariërs' en Joden verboden werden. Tussen 1914 en 1918 werd de vijand vooral in het buitenland gezocht. Het verlies van de oorlog en de vernedering van het verdrag van Versailles verhardden het Duitse nationalisme.

De verhalen over erfelijkheid, degeneratie, fokken, rassen, rasvermenging doordrongen het burgerlijke denken. Het geloof in een relatie tussen 'de natuur' en menselijke samenlevingen in evolutionair, selekterende zin was wijdverbreid. Wagners Germaanse myte en fanatiek anti-semitisme werden nauwelijks gekritiseerd. Haaks daarop formuleerde de arbeidersbeweging zijn min of meer marxistische interpretatie van de kapitalistische stand van zaken. Maar ook die beweging geloofde deels in volkskracht, moederschap en gespierde blonde mannen als dragers van de vooruitgang. En ook in de vrouwenbeweging distantiëerden weinigen zich van verbanden tussen moederschap, racisme en nationalisme.³⁶

De op 'de biologie' gebaseerde maatschappij die Hitler voorstond, met 'raszuiverheid' als basis voor vooruitgang, was dan ook geen nieuw of vreemd idee. De splitsing van mensen in 'fit' en 'unfit', gewenst en ongewenst, ook niet. Ook het ontwerp van een absoluut hiërarchische samenleving met De Leider als enige machtsbron was, zoals Mussolini in Italië liet zien, niet nieuw. Het samenvoegen van al deze ingrediënten in een zogenaamd wetenschappelijk verantwoord programma wel. In 1933 waren zoveel mensen eraan gewend dat Hitler min of meer 'demokraties' aan de macht kon komen en gesteund door een groot deel van de Duitse bevolking samen met zijn 'wetenschappelijke staf' aan de uitvoering van het programma kon beginnen. Joods, nomadies, kommunisties, socialisties, ziek, homoseksueel - al die miljoenen mensen bleken 'de natuurlijke orde' in de weg te staan. Sterilisatie, deportatie, moord - met wetenschappelijke nauwkeurigheid werd het allemaal uitgevoerd, zonder noemenswaardige protesten uit enig buitenland. De grote mobilisatie van medestandersters had plaatsgevonden tijdens de economische crisis die vanaf 1929 vanuit de Verenigde Staten het West-Europese en Japanse bedrijfsleven had meegesleept in een spiraal van faillissementen en een toenemende werkloosheid. Afge-

³⁴ The Legacy p 301

³⁵ De Arische mythe p 270 vlgg

³⁶ Zie noot 32. Voor Nederland is veel van dit pseudofeministies, racisties gedachtegoed te vinden in *De Vrouw, de vrouwenbeweging en het vrouwenvraagstuk*, onder red. van C.M. Werker-Beaujon, C. Wichman en W.H.M. Werker. 2 dln Elsevier 1914-1916

meten aan de tijdelijke behoeftes van het kapitaal was een groot deel van de bevolking tot overbevolking geworden. Hoe onvoorspelbaar het lot van werkloosheid iedereen kon treffen, zo voorspelbaar werden de kwalifikaties ingevuld op basis waarvan miljoenen mensen nooit meer mee zouden mogen doen met 'de strijd om het bestaan'.

Dierwetenschappers

In 1940 schreef Konrad Lorenz:

*'Er bestaat een grote gelijkenis tussen een menselijk lichaam waarin een kanker is binnengedrongen en een natie die moet lijden onder bevolkingsgroepen wier aangeboren defekten ervoor zorgen dat ze tot een sociale last worden. Net zoals bij kanker de beste behandeling diegene is waarmee de parasitaire groei zo snel mogelijk wordt uitgeroeid, zo wordt de eugenetische verdediging tegen de dysgenetische sociale effecten van aangetaste bevolkingsgroepen noodzakelijkerwijs beperkt tot even drastische maatregelen.'*³⁷

Lorenz was een oostenrijks zoöloog, gespecialiseerd in de bestudering en beschrijving van diergedrag, en in het bijzonder van ganzengedrag. De verklaring van het gedrag moest volgens hem in het dier zelf gezocht worden. Hij noemde datgene wat in het dier zijns inziens het gedrag veroorzaakte instinkten. Zoals uit bovenstaand citaat duidelijk wordt, was hij er ook van overtuigd dat in mensen van alles zat, dat in speciale gevallen uitgeroeid moest worden (door die mensen uit te roeien). In 1943 schreef hij nog een verhandeling 'Die angeborenen Form und möglicher Erfahrung', die in Nazi-Duitsland gepubliceerd werd.

'De enige weerstand die mensen van gezonde komaf te bieden hebben ... tegen het doordringen van degeneratieverschijnselen vindt zijn basis in het bestaan van bepaalde aangeboren schemata... Onze soorteigene gevoeligheid voor de schoonheid en lelijkheid van leden van onze soort is nauw verbonden met de degeneratieverschijnselen... die ons ras bedreigen.'

*'De doeltreffendste maatregel tot rassebehoud is diegene die de natuurlijke verdediging het sterkst ondersteunt... We kunnen - en we moeten - vertrouwen op de gezonde instinkten van de besten uit ons volk... waar het gaat om de uitroeiing van bevolkingselementen die met afval zijn beladen. Zo niet, dan zullen deze schadelijke mutaties als kankercellen het volkslichaam doordringen.'*³⁸

Zijn nazi-activiteiten werden in het begin van de jaren zeventig, onder andere door toedoen van Rudy Kousbroek³⁹, in de bekendheid gebracht. Desondanks kreeg Lorenz, samen met Niko Tinbergen en Karl von Frisch, in 1973 de Nobelprijs voor Medicijnen en Fysiologie.

Lorenz was toen zeventig jaar, zijn nationaal-socialistische steunbetuigingen werden afgedaan als 'politieke naïviteit'. Progressief Nederland zat met een probleem. Hadden ze niet gretig Lorenz' naoorlogse dierenboeken gelezen? Hoewel Kousbroek een tijd bleef uitleggen dat het verschil met Lorenz' boeken uit de nazi tijd marginaal was, leidde de discussie niet tot een ferme afwijzing van het gedachtengoed van Lorenz en zijn talrijke navolgers. Desmond Morris, Ardrey, Tiger, Fox en in Nederland Hillenius bleven het progressieve spraakgebruik bepalen.

Lorenz' in 1963 verschenen boek 'Das sogenannte Böse; Zur Naturgeschichte der Aggression' (in de Nederlandse vertaling 'Over agressie bij dier en mens'⁴⁰) is prototypes voor de aanpak van deze stroming.

Darwin liet bespiegelingen over dieren, na ze voorzien te hebben van een specifiek soort maatschappelijke interpretatie, uitmonden in bespiegelingen over mensen. Lorenz ging vanzelfsprekend van de overeenkomst tussen gedrag van dieren en mensen uit en zocht 'in het organisme' drijfveren, driften, instinkten waarmee zijns inziens én gedrag én de

³⁷ M. Barker, *The New Racism*, conservatives and the ideology of the tribe. Junction books 1981

³⁸ S. Chorover, *From Genesis to Genocide*, the meaning of human nature and the power of behavioral control. MIT press 1979 gecit. p 105

³⁹ R. Kousbroek, boekbespreking van *De acht doodzonden van de beschaafde mensheid*, in NRC 14 XII, 1973. Zie overigens ook G. Harmsen, *Natuur, Geschiedenis, Filosofie* SUN 1974

⁴⁰ K. Lorenz, *Over agressie bij mens en dier* (1963), 4^e gew. dr. Amsterdam 1971

evolutie verklaard konden worden. In 'Over agressie bij mens en dier' wilde hij laten zien: *'... wat voor een beslissende rol de agressie in het grote geheel van het driftleven speelt en hoe hij als motor en "motivatie" ook gedragswijzen aandrijft die ogenschijnlijk niets met agressie te maken hebben en daar zelfs het tegendeel van schijnen te zijn. Dat er juist een grote dosis agressie steekt in de meest intieme persoonlijke banden die tussen twee levende wezens denkbaar zijn, is een feit waarvan men niet weet of men het nu als een paradox of als een gemeenplaats moet beschouwen. Ondertussen moeten er nog veel andere dingen besproken worden, voordat wij dit centrale probleem in onze natuurschiedenis van de agressie kunnen aansnijden. De belangrijke bijdrage die de agressie in de demokratiese wisselwerking van de driften binnen het geheel van het organisme levert, is niet gemakkelijk te begrijpen en nog minder makkelijk te demonstrenen.'*⁴¹

Nu is 'agressie' een ander woord voor 'aanval' - wat Lorenz dan ook deed was 'de aanval' als centrale drijfveer van dierlijk en menselijk gedrag uitroepen. Daarmee had hij een belangrijke keuze gedaan: de aangevallenen waren uit het zicht verdwenen. Lorenz leverde met zijn 'agressie' een nieuwe variant van de invulling van de natuurwet van de strijd om het bestaan, waarbij de uitkomst overigens dus als vanouds vaststond:

*'Samenvattend wat wij in dit hoofdstuk op grond van objectieve waarnemingen bij dieren geleerd hebben over het speciale belang van de onderlinge agressie voor de instandhouding van de soort, kunnen wij het volgende zeggen: de beschikbare ruimte wordt onder soortgenoten op die manier verdeeld dat zo mogelijk iedereen voldoende heeft. De beste vader en moeder worden ten bate van het nakomelingschap geselecteerd. De jongen worden beschermd. De gemeenschap wordt zo georganiseerd dat aan een paar wijze mannetjes, de senaat, voldoende gezag verleend wordt om voor het welzijn van de gemeenschap niet alleen beslissingen te nemen, maar ook om ze door te zetten.'*⁴²

Het entoesiasme waarmee progressieven de theorie over de agressie omarmden werd slechts tijdelijk verstoord door het onbehagen toen Lorenz' nationaal-socialisties verleden bekend werd. Zijn uitspraken in 'De acht doodzonden van de beschaafde mensheid' over het 'geneties verval' der westerse mens, en in het bijzonder dat van de jeugd die in opstand was gekomen tegen het autoritaire gezag, wekten geen verontwaardiging.

Desmond Morris met zijn boeken 'the naked ape' en 'The Human Zoo'; Robert Ardrey met 'African Genesis' en Tiger en Fox met 'The imperial animal', enz. enz. hadden in grote lijnen hetzelfde aanvals/agressieverhaal als Lorenz: zonder de aangeboren agressie zou niemand overleven; via *agressie* wordt het *territorium* verdeeld; *agressie* tegen *soortgenoten* wordt beperkt door *ritualisering*. Sociaal gedrag is opgebouwd uit *agressie* en *seksualiteit*. Als die samen optreden krijg je *militant entoesiasme*. *Militant entoesiasme* gekombineerd met *territoriuminstinkten* levert een verklaring voor het ontsaan van verschillende *staten*. Een mens is volgens de etologen een *tribal animal*, een *stamdier*. En de *stam* (de sibbe zouden de nazi's zeggen) van vroeger is de *natie* van nu.

Binnen de *stam* heeft de *agressie* de vorm van concurrentie gekregen en naar buiten van oorlog en andere vormen van vijandschap. Volgens Barker in 'The new racism' is gemeenschappelijk aan al deze etologen dat zij een aangeboren, natuurlijke vijandschap tegen 'buitenstaanders' aannemen, die bij Lorenz 'pseudo-specification', bij Morris 'in-grouping tendency' en bij Ardrey 'nation-forming' heet. Hij citeert Morris die over zijn 'in-group tendency' schrijft:

*'De hele mensensoort heeft een breed spectrum aan gemeenschappelijke basisgedragspatronen. De fundamentele gelijkenissen tussen welke mensen dan ook zijn enorm. Eén van deze (fundamentele gelijkenissen) is echter paradoxaal genoeg de neiging om onderscheiden groepen te vormen en te voelen dat je op een of andere manier anders bent, werkelijk door en door anders, vergeleken met de leden van andere groepen.'*⁴³

⁴¹ Geciteerd in The New Racism p 54

⁴² idem p 58

⁴³ idem p 82

Dat aangeboren gevoel, gekoppeld aan militant entoesiasme, mag niet verstoord worden, want dan wordt 'de cultuur' verstoord. En, aldus Lorenz:

*'De evenwichtige interactie tussen alle losse normen van sociaal gedrag die karakteristiek zijn voor een cultuur verklaren het feit dat het over het algemeen zeer gevaarlijk is om verschillende culturen te mengen.'*⁴⁴

Want als je dat zou doen komt die aangeboren agressie los die nu juist zo mooi gereguleerd was in het gedrag voor 'binnen de groep' en gedrag voor 'buiten de groep'. In hun pogingen menselijke samenlevingen een 'Naturgeschichte' in de vorm van aangeboren agressie mee te geven, deden etologen vanzelfsprekend ook zeer veel uitspraken over mannen en vrouwen. Hun boeken verschenen niet voor niets in de tijd van het begin van de tweede feministiese golf. Lorenz is heel hoffelijk: mannen en vrouwen zijn wat hem betreft even agressief. Alleen stoppen vrouwen hun agressie vooral in het verdedigen van hun nakomelingschap, terwijl mannen meer aan oorlog, sport, spel en dat soort tijdverdrijf doen. Morris en de zijnen maakten van agressie een uitsluitend mannelijke aangelegenheid. In de tijd dat de menselijke samenleving ontstond waren het volgens hen de goede knotshanteerders en jagers die de meeste nakomelingen wisten te verwerven en hun mannelijke nakomelingen hebben dat keurig de evolutie doorgedragen. Morris:

*'Achter de facade van het moderne stadsleven bevindt zich dezelfde naakte aap. Alleen de namen zijn veranderd: lees in plaats van 'jachtterrein' 'werkplek', in plaats van 'jagen' 'werken', in plaats van 'thuisbasis' 'huis', in plaats van 'wijfje' 'echtgenote', in plaats van 'paarband' 'huwelijk', enzovoort.'*⁴⁵

Morris en de zijnen schreven over de aangeboren driften die in iedereen - in meerdere of mindere mate - zouden zitten. In dezelfde tijd werd in de Verenigde Staten door Eysenck, Jensen en anderen de aanval heropend op mensen die 'de omgeving' of 'de omstandigheden' waarin mensen opgroeiden en moesten leven verantwoordelijk stelden voor veel ziektes, problemen en armoede. De inzet van de aanval waren weer de oude 'mentale capaciteiten' van Darwin, Galton en navolgers: de 'intelligentie'⁴⁶ dus, die weer aangeboren zou zijn en die gemeten moest worden opdat er verschillende behandelingen voor de verschillende IQ-groepen konden volgen. In de zuidelijke staten werd in de jaren zestig formeel de apartheid die zich uitdrukte in verschillende scholen, verschillende bussen, voor zwarte en witte kinderen verboden. Op bevel van het hoger gerechtshof kwam er ook een eind aan het verbod op seksuele omgang en huwelijken tussen wit en zwart. De aangeboren intelligentie-aanhangers probeerden 'het IQ' als toelatingseis voor scholen er door te krijgen. Als zwarte kinderen 'een laag IQ' hadden was het toch zonde om daar veel overheidsgeld aan te besteden.

Sociobiologie

In 1975 veegde de Amerikaanse insectoloog E.O. Wilson in een boek dat als titel 'Sociobiology'⁴⁷ kreeg, alles wat etologen en IQ-aanhangers bij elkaar gesprokkeld hadden op één grote hoop en hij vergat niet om zijn eigen 'The Insect Societies' uit 1971 er bij te vegen. Biologen weten nu zoveel, was zijn motto, dat het tijd wordt om alle sociale wetenschappen maar eens van hun biologiese grondslagen te gaan voorzien. Die biologisering, die Ernst Haeckel in het begin van de eeuw ook zo graag wilde, noemde hij 'the new synthesis' en het konsentratiepunt van al die aangeboren driften, instinkten, intelligentie en wat voor dierlijke en menselijke, door etologen en sociale wetenschappers bij elkaar gehaalde gedragingen dan ook (homoseksualiteit bijvoorbeeld) werd het DNA of de *genen*. In de genen of het DNA lag volgens hem - en volgens alle andere sociobiologen, want binnen de kortst mogelijke keren waren er tientallen - de kern van de natuurlijke selectie. Daar speelde de strijd om het bestaan zich af, of beter gezegd - het

⁴⁴ idem p 87

⁴⁵ zie Biological Politics

⁴⁶ voor een overzicht, zie P. Vroon's *Intelligentie*

⁴⁷ E.O. Wilson, *Sociobiology*, the new synthesis. Harvard University Press 1975

DNA was eigenlijk de strijd om het bestaan.

Het 'groepsdenken' van de etologen werd door de sociobiologen als volgt gegenetiseerd en geïndividualiseerd: ieder individu is er op uit om een zo groot mogelijke 'genetische fitheid' te bereiken - dat wil zeggen zich zo vaak en zo goed mogelijk voort te planten. Die opvatting was op zich zo oud als de voortplantingsobsessie die met Darwin's Origin was ingezet. Het beetje nieuwe ging over de onderlinge verhoudingen tussen mensen, die immers ook door het DNA gereguleerd moesten worden. Volgens de sociobiologen bemoeide het egoïstische individu in de vervulling van zijn genetische fitheid zich in principe alleen met zichzelf en in tweede instantie alleen met die mensen bij wie zijn genetische eigenbelang verzekerd was, dat wil zeggen met zogenaamde 'genetische verwanten'. Nu is de hele mensheid 'genetisch verwant', dus dat zou op zich nog een aardige uitkomst kunnen hebben. De volgende stap wordt dan ook gezet in navolging van de pseudo-specificiteitstheorie van Lorenz: de verschillen in verwantschap kunnen precies aangetroffen worden waar mensen andere mensen onvriendschappelijk behandelen, want dat zouden ze - uit eigenbelang - nooit doen tegen 'echte' verwanten. Ruzies tussen zusjes vallen natuurlijk buiten het kader van de sociobiologen: zij hebben de oude territoriumdrift wat aangepast en zeggen een nieuwe verklaring voor *racisme* gevonden te hebben. Die 'verklaring' is hen in dank afgenomen:

'Voor ons, raciale nationalisten, is dit een belangrijk argument ter verdediging van ons uitgangspunt. Want het wordt steeds duidelijker dat het niet zo maar "pech" is, dat onze genen ons niet toestaan te leven in een egalitaire, kommunistische, utopische wereldstaat met universeel altruïsme à la Marx en Rousseau. Dat onze genen niet toestaan dat we zo leven is een onvermijdelijk gevolg van de manier waarop de evolutie werkt. Wat de evolutionaire theoretici ons hebben getoond is dat het enige type sociale organisatie dat zich door middel van het systeem van genetische overerving (...) kan ontwikkelen - en dus werkt - is gebaseerd op verwantschap, op de banden des bloeds en van het ras.

Nationalisme is niet alleen een integraal onderdeel van onze genetische erfenis, het is een onvermijdelijk eindproduct van de evolutionaire processen die deze erfenis schiepen.'

Zo schreef Bannerman in het blad 'New Nation', het tijdschrift van het engelse National Front.⁴⁸ Dit soort uitspraken valt onder wat sociobiologen en hun verdedigers 'misbruik' van de sociobiologie noemen. De repliek op de beschuldiging aan het adres van sociobiologen dat hun theorie racistisch is, luidt telkens weer dat ze in hun vaststelling dat racisme aangeboren is toch geen goedkeuring geven aan racisme. Natuurlijk zijn ze er tegen, zeggen ze, en alles moet in het werk gesteld worden om racisme 'uit te roeien' (in de woorden van Dawkins, de schrijver van 'The selfish gene', een zeer populair sociobiologisch werk). Alle menselijk gedrag is in laatste instantie aangeboren, zeggen ze aan de ene kant, maar je moet dat natuurlijk niet allemaal aksepteren; de 'cultuur' is er om een en ander te reguleren. Het merkwaardige alleen is dan waar die cultuur zo plots vandaan komt. Die moet dan toch ook uit 'de genen' komen, uit het genetische eigenbelang? En als je met die 'cultuur' het 'aangeboren racisme' zou moeten bestrijden, dan zou antiracisme dus ook aangeboren moeten zijn, dan zouden we daar ook genen voor moeten hebben, anders is het onbegonnen werk. Maar als we 'antiracistische genen' zouden hebben, dan zou de hele theorie weer nergens op slaan want die draait om de zogenaamde tegenstelling tussen 'het individu en de genetische verwanten' tegenover 'de anderen met andere genen'.

Genen en DNA

De wat oudere Engelse racist Enoch Powell gebruikte nog de etologentermen: *'An instinct to preserve an identity and defend a territory is one of the deepest and strongest implanted in mankind.'* De sociobiologen waren zo vriendelijk te vertellen wáár het dan 'implanted' was: in de genen, in het DNA.

Het voordeel van 'genen' en 'DNA' boven termen als 'bloed', 'ziel' of 'hart' is dat haast niemand weet wat het zijn en iedereen dus gelooft dat degenen die dat jargon gebruiken

⁴⁸ geciteerd op p 69 van F. de Waal (red), *Sociobiologie ter discussie*, evolutionaire wortels van menselijk gedrag? Utrecht/Antwerpen 1981

het wel weten. Sociobiologen doen ook geenszins hun best om het uit te leggen. Pro forma willen ze nog wel eens een soort spiraal laten afdrukken, maar verder zwijgen ze. De Amerikaanse biochemica Ruth Hubbard geeft in haar artikel *'The theory and practice of genetic reductionism - from Mendel's laws to genetic engineering'*⁴⁹ een opsomming van wat 'de genen' zoal in de schoenen geschoven hebben gekregen.

'Genen zijn aangeroepen als de scheppers van specifieke trekken en ook als scheppers van grotere structuren en functies van organismen. Er wordt een beroep op ze gedaan om de regelmatige veranderingen die zich tijdens de ontwikkelingen en tijdens het ouder worden voordoen, te verklaren. Er wordt van ze gezegd dat ze beslissend zijn voor lange termijn-veranderingen gedurende de evolutie en de soortvorming. Veel hiervan berust op bewering en heeft geen observationele basis. (...) Vooralsnog zijn genen en DNA, zoals ze dikwijls gekonseptualiseerd worden, volgens mij de reduktionistische zelfvervulling van het erfelijkheidsdenken dat de sociale impuls achter de genetica is. De wetenschap der genetica is volgens mij sinds de herontdekking van Mendels wetten (1900) niet gevormd door zijn eksperimentele technieken en observaties, maar door hoopvolle gedachten die gebaseerd zijn op het erfelijkheidsdenken, door modellen en door interpretaties. (...) In een complex systeem van reacties (zoals de proteïne syntese bij celdeling) dat veel voorwaarden en componenten vereist die op een niet additieve manier met elkaar te maken hebben en die vaak onderling afhankelijk zijn, is het onjuist om enige substantie of enige gebeurtenis te isoleren als zijnde kausaal voor iets anders' (...)

'Het is belangrijk om te benadrukken dat genen reproduceren (of DNA redupliceert) als onderdeel van de stofwisselingsactiviteiten van levende cellen, waarbij enzymen betrokken zijn en substraten, energiebronnen, enz. Ze reproduceren niet zichzelf zoals zo vaak gezegd wordt.'

De obsessie met genen als de motor achter alles vergelijkt Hubbard in de woorden van een groep kritiese Franse biologen⁵⁰ met de activiteiten van een kind *'dat, omdat er door het indrukken van een knop een plaatje op de televisie verschijnt, daaruit de konklusie trekt dat de knop het plaatje 'veroorzaakt' of programmeert, waarna de volgende, absurde stap komt, namelijk dat het gaat proberen het mechanisme van de televisie te begrijpen door de knop aan een chemiese analyse te onderwerpen.'* Verder zegt ze nog dat de genenobsessie histories begrepen kan worden als passend in de traditie van het 'preformationisme'. Werden vroeger kleine, opgerolde mensjes in het mannelijk zaad geprojecteerd (de homunculus), nu zit alles in de genen of in het DNA voorgeprogrammeerd.

Bij sociobiologen vind je niets terug van wat voor inzicht dan ook in wat genen of DNA nu wel of niet zijn of kunnen. Verder hebben sociobiologen bij het losjes gebruiken van termen als 'genen' en 'DNA', volgens mij dan nog het voordeel dat de bevorderaars van de vernieuwing in de geneesmiddelenindustrie met grote regelmaat in allerlei media laten horen over de revolutionaire vooruitzichten van het 'DNA-rekombinant-onderzoek', waardoor de hele mensheid misschien wel voor eeuwig van verkoudheden of andere verschrikkingen verlost zou kunnen worden. Zo worden we er ook van op de hoogte gesteld dat het Amerikaanse bedrijf 'Genentech' het zo goed doet op de beurs en dat het bedrijfsleven in Amerika inmiddels bijna alle genetici heeft opgekocht. De verhitte discussies over de gevaren waarmee het DNA-rekombinant-onderzoek gepaard gaat - met het maken van nieuwe organismen (overigens geen Frankensteins maar bacteriën) omdat er geen 'tegenorganismen' voor bestaan, zijn overigens al lang door het bedrijfsleven in samenwerking met veel wetenschappers gesmoord.⁵¹

⁴⁹ R. Hubbard, *The theory and practice of genetic reductionism - from Mendel's laws to genetic engineering*. In: S. Rose (ed), *Towards a liberatory Biology*, Allison & Busby 1982, p 65-73

⁵⁰ Agatha Mendel, *Les manipulations génétiques*, Parijs 1980

⁵¹ Zie bijvoorbeeld *DNA-onderzoek in discussie*, verslag van het DNA-forum van de Dienst Wetenschapsvoorlichting, Amsterdam 1978

Sociobiologie en seksisme

In navolging van de etologen hebben sociobiologen voor beide seksen een verschillend evolutionair bepaald gedragsprogramma uitgestippeld. Dat programma is voor het eerst geformuleerd door Robert Trivers in een verhandeling over vogels. De schrijfster van 'Biological politics', Janet Sayers, vat Trivers' verhaal als volgt samen:

*'De evolutie, zegt hij, heeft erin geresulteerd dat vrouwtjes meer voedselbronnen voor hun nakomelingen in hun geslachtscellen "investeren" dan mannetjes. Het ei is veel rijker in voedselreserves dan het sperma. Deze biologies geven onevenwichtigheid tussen de seksen waar het de ouderlijke investering bij de konseptie betreft, resulteert volgens hem in precies dezelfde onevenwichtigheid tussen hen als de nakomelingen geboren zijn. Omdat - volgens zijn argumentatie - vrouwtjes meer in hun nakomelingschap investeren bij de konseptie, zullen ze postnataal doorgaan met het meer te investeren in termen van kinderverzorging.'*⁵²

Vervolgens maakt Trivers de sprong naar mensen. Sayers citeert hem:

'Na een zwangerschap van negen maanden is een vrouw min of meer vrij om haar investering op enig moment te beëindigen, maar als ze dat doet verspilt zij haar investering tot op dat moment. Gegeven de onevenwichtigheid in investering kan de man zijn kansen om overlevende nakomelingen achter te laten zo groot mogelijk maken door met veel vrouwen te- kopuleren en ze vervolgens te verlaten; sommige van die vrouwen zullen alleen of met behulp van anderen zijn nakomelingen opvoeden.'

Dat beeld van mannen als een soort grootondermemers in zaad, en van vrouwen die hun kleine huisindustrietjes in kinderverzorging opzetten, kom je vervolgens bij alle sociobiologen tegen. Soms gaan ze nog wat verder met het mannelijke investeringspatroon. Zo verklaart Trivers in de film 'sociobiologie; doen wat van nature komt', die in het Amerikaanse onderwijs roeleert, dat één van de hoofdmotivaties voor oorlog de aangeboren neiging van mannen is om hun genen te verspreiden in vrouwen van de verslagen vijand.⁵³ Het is duidelijk dat sociobiologen met hun voortplanting als het centrum van al het bestaan, verschijnselen als abortus, kinderloosheid en voorbehoedmiddelen zachtjes gezegd nogal onnatuurlijk vinden. Ik laat één van hen - David Barash, auteur van 'The whisperings within; evolution and the origin of human nature' (ned. vert. Het dwingende fluisteren⁵⁴) - aan het woord:

'Voor het eerst in hun geschiedenis krijgen vrouwen de gelegenheid te handelen volgens wat hun ambivalente gevoelens ten opzichte van kinderen krijgen ook mogen zijn. Bewuste kinderloosheid is een der mogelijkheden de toenemende overbevolking van onze wereld tegen te gaan, maar om echt doeltreffend te zijn moet het opwegen tegen enkele miljarden jaren evoluties. Het zal interessant zijn te bestuderen wat op lange duur de persoonlijke gevolgen zijn van het kinderloos blijven, zowel de emotionele schade als de voordelen. Tevens zouden de genetische konsekwenties op lange termijn bekeken moeten worden. Omdat de selectie mensen die wel kinderen willen hebben per definitie zal bevoordelen en elke genetisch bepaalde neiging zich minder voort te planten tenslotte zal verdwijnen, blijven we over met een bevolking van steeds snellere fokkers.' (...) *'Een magische uitdrukking van deze tijd is "alternatieve levensstijlen". In het bijzonder raken jongeren geboeid door zulke experimenten en verlangen ernaar ze mee te onderzoeken. Maar al te vaak gaan ze echter in tegen onze biologie. Het gaat nogal eens om de voorzieningen van kinderopvang, en men kan zien aankomen dat er schade optreedt door niet te letten op onze biologie. (...) Uiteraard wint de biologie het niet altijd. Hoewel het waar mag zijn dat het niet aardig is 'Moeder natuur' voor de gek te houden, kan het toch wel voorkomen. De biologische fluisterstemmen kunnen genegeerd worden, maar in de meeste gevallen tegen een hoge prijs. Het recente onderzoek van Rothschild en Wolf, 'Children of the counterculture' bijvoorbeeld, schildert een grimmig beeld: kinderen zijn vaak verwaarloosd, van de nodige aandacht verstoken, emotioneel gestoord, vaak*

⁵² Biological Politics p 52

⁵³ Sociobiologie ter diskussie p 61

⁵⁴ D. Barash, *Het dwingende fluisteren* Becht 1981, p 158 en 168

niet in staat zich langdurig te concentreren of om vriendschap te behouden. Hoewel vrouwen die aan zo'n systeem deelnemen, aangetrokken zullen zijn door de belofte van 'bevrijding', nemen ze in feite een mannelijke strategie over en ontkennen die van henzelf. De evolutie heeft het mannelijk ouderschap op wisselende intensiteit ingericht, afhankelijk van het voordeel voor de fitness per geval. Dat mannelijk oudergedrag bij vrouwen niet aangepast gedrag is, geldt voor alle 'zoogdieren; voor de mens kan het een maatschappelijk goedgekeurde valstrik zijn, die schadelijk is voor alle betrokkenen.'

De sociobiologie is al in veel staten in Amerika in het onderwijsprogramma doorgedrongen en dus krijgen daar kinderen op school seksespecifieke instructies over het beheer van hun 'geneties kapitaal', over hun voortplantingsverplichtingen en de verschillende taken bij de opvoeding, aangevuld met verhandelingen dat racisme ook wel eens nodig kan zijn als 'eigen belangen' in het geding zijn of lijken.

Konklusie

De sociobiologen leveren een wat moderne variant op het eeuwenoude verhaal dat mensen die vanwege bezittingen en machtsposities zeggenschap over het leven van andere mensen hebben het natuurrecht aan hun zijde hebben. Voorlopig leveren de sociobiologische teoretici meer een legitimatie voor een 'laissez faire' houding van de verschillende overheden, een houding van niet optreden tegen het toenemende racisme, niet optreden tegen racistiese groeperingen, niet optreden tegen seksisme en hun groeperingen, dan propaganda voor actieve 'eugenetiese' maatregelen. Nu hoeven ze dat ook niet zo, want in verschillende landen zijn allerlei overheidsmaatregelen die vanaf het begin van deze eeuw grootschalig ingevoerd zijn, nooit helemaal verdwenen. Nog steeds worden in de Verenigde Staten enorme aantallen gedwongen sterilisaties uitgevoerd van als 'unfit' bestempelden, of het nu om 'asocialen', 'zwarten' of 'geesteszieken' gaat. En ook het gedachtengoed als zou de witte stamboekmens pas werkelijk in zijn bestaan bedreigd worden als er vele andere mensen in de buurt komen wonen is de laatste eeuw zo grondig verspreid dat sociobiologen daarvoor niet nodig zijn. Hun rol is om met hun DNA 'genepool' en individuele fitnessteorieën de vorm van het verhaal te moderniseren, bij de triomfen van de moderne technologie aan te passen.

Dankzij telkens nieuwe wetenschappelijke modernisering kon Malthus' theorie in zijn eenvoudigste vorm tot een alledaagse vanzelfsprekendheid worden: arme mensen krijgen teveel kinderen en bedreigen daardoor de hele mensheid. Met de wereldheerschappij van het kapitalisme is dit het moderne westerse geloof geworden.

De nationale staten gebruiken overbevolkingsangst binnenslands voor immigratiebeperkingen en tweederangsburgersystemen, en internationaal voor een vorm van 'strukturele' ontwikkelingshulp die de laatste beschikkingsmacht van vrouwen vernietigt en al die mensen die niet voor een kapitalistische produktiewijze - industrie en eksportlandbouw - nodig zijn, de hongerdood laat sterven.

Het kapitalisme is nu zo ver ontwikkeld dat genocide helemaal vanzelf gaat - zoals in Afrika - zonder dat iemand daarvoor nog verantwoordelijk lijkt te zijn.

Al aan het eind van de vorige eeuw hebben sociaal-demokraten betoogd dat Marx' Verelendungstheorie niet klopte omdat 'de arbeiders' het steeds beter kregen. Dat betoog was en is seksisties, nationalisties en racisties. In 'de derde wereld' is Marx nog geheel niet uit de mode; daar spreken ze nog gewoon over revolutie. Het wordt tijd dat de progressieven in de rijke landen met hen mee gaan doen.